

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historie – Moderní dějiny

HIB054n Interpretace dějin 20. století

Referát

A World Connecting: 1870-1945

**4. kapitola: Commodity chains in a global economy/Komoditní řetězce
v globální ekonomice**

Lucie Ježová (449153)

Iveta Šimková (462867)

Vojtěch Slavíček (449372)

Brno 2021

Autoři

Kapitolu o komoditních řetězcích v globální ekonomice napsali američtí historikové Steven Topik a Allen Wells.

Steven Topik působí jako profesor historie na univerzitě v Kalifornii. Specializuje se na dějiny Latinské Ameriky a na světové dějiny prostřednictvím studia komodit, zejména kávy. ¹

Allen Wells je rovněž profesorem historie. Několik let učil v Severní Karolíně a v roce 1988 přešel na Bowdoin College. Zabývá se moderními dějinami Mexika, americko-latinskými vztahy a historií komodit. ²

¹ *Steven Topik* [online]. [cit. 2021-02-16]. Dostupné z: <https://www.theglobalist.com/contributors/steven-topik/>

² *Allen Wells* [online]. [cit. 2021-02-16]. Dostupné z <https://www.bowdoin.edu/profiles/faculty/awells/index.html>

První část

Účelem této části je nastínit základní cíle a témata, kterými se autoři kapitoly zabývali na stranách 593-671. Od strany 593-599 se jedná o úvodní podkapitoly, které odkrývají cíle a záměry autorů.

Autoři chtěli ilustrovat, jak se vyvíjel a fungoval světový trh během let 1870-1945 prostřednictvím studia materiálních a koncepčních šlach obchodu a komodit, které spojovaly kontinenty a podporovaly obchod.³ Jádrem kapitoly jsou různé komoditní řetězce, které převážily většinu přeshraničního obchodu.⁴ Autoři se soustředili na několik klíčových produktů, které byly vybrány proto, že se jednalo o jedny z nejcennějších produktů dané doby, se kterými se globálně obchodovalo. Tyto produkty zároveň plnily nové sociální, kulturní a ekonomické role a vyvolaly pozoruhodné technologické a institucionální inovace.⁵

Studium komoditních řetězců a okruhů bylo pro autory přínosné v mnoha ohledech. Komoditní řetězce odhalují spojení mezi lidmi, kteří si byli navzájem vzdálení a neznámí. Spojovali obyvatele různých kontinentů s výrazně odlišným životním stylem a kulturami. Autoři kapitoly se věnovali studiu komoditních okruhů proto, aby tím poukázali na rozmanitost a souhru světového obchodu, a především na přínos oblastí mimo Evropu a Severní Ameriku. Sledování komoditních obvodů také poskytuje heuristické zařízení pro pochopení složitosti globální integrace během dané doby.⁶

Od strany 600 po stranu 628 autoři pojednávají o transformaci. Ve zvoleném období si globální ekonomika prošla pozoruhodnou transformací.

V této části mě nejvíc zaujalo srovnání první a druhé průmyslové revoluce. První průmyslovou revoluci odstartoval vynález tkalcovského stavu v Anglii v roce 1784. Vynález tkalcovského stavu způsobil revoluci ve výrobě textilu a oděvů. Bavlna se v dané době stala důležitým produktem. Postupem času, s rozšířením nových technologií, však ztratila svou mezinárodní výhodu a z předních políček na světovém trhu poklesla. Nahradilo ji jiné zboží, jako například hedvábí, drahé kovy, tabák nebo cukr.⁷

Koncem 19. století a počátkem 20. století nastalo množství změn ve všem. Nová technologie vedla k efektivnějším a rozsáhlejšími výrobními metodám, k novým materiálům, jako byla guma, ocel a cement, k novým průmyslovým odvětvím, jako jsou zbraně, elektronika,

³ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global economy. In: Rosenberg, Emily (ed): A World Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 593

⁴ Tamtéž, s. 594.

⁵ Tamtéž, s. 599.

⁶ Tamtéž, s. 598-599.

⁷ Tamtéž, s. 607-608.

telegraf, psací stroj, kolo či automobil. Změnilo se i postavení národů. Zatímco Anglie vládla v první průmyslové revoluci, nyní ve vedení postoupily Spojené státy a Německo.⁸ Británie však i nadále představovala důležitou roli ve světovém obchodu. Žádná země neudělala víc pro podporu volného pohybu zboží, kapitálu a pracovních sil než právě Británie v období druhé průmyslové revoluce. V tomto názoru se autoři přiklonili k tezi historika Nialla Fergussona.⁹

Porovnání revolucí dobře ukázalo, jak docházelo ke globální ekonomické transformaci. Přeměně světového trhu nepochybně napomohly technologické inovace, (například v oblasti sanitace a veřejného zdraví v důsledku objevů nových léků, jako byly aspirin, penicilin nebo chinin. Nebo také v důsledku modernějších postupů lékařů a zdravotních sester.)¹⁰ ale také změna poptávky a nabídky po určitém produktu.

Transformace však nebyla vždy jednotná. V různých částech světa nastávaly kontrasty. Avšak autoři se inspirovali tezemi kritiků jako byli Lenin nebo Rosa Luxemburgová a snažili se zdůraznit, že nedokonalosti trhu byly zásadní pro expanzi imperialismu a průmyslového kapitalismu.¹¹

V této části se mi také líbilo, že autoři poukázali i na negativní důsledky ekonomické transformace. Negativní dopady se mohly projevit v degradaci životního prostředí¹², v nerovnosti mezi bohatšími a chudšími zeměmi¹³ nebo v nových sociálních napětích. (Jako příklad je zde uvedeno Rusko po první světové válce. Díky katastrofální situaci a rychlé industrializaci se bolševici mohli dostat k moci)¹⁴

Od strany 628 do strany 671 se autoři věnovali šlachám mezinárodního obchodu.¹⁵ Mezi šlachy obchodu je možné zařadit fenomény, které v dané době představovaly velký pokrok. Tyto fenomény zároveň usnadnily lepší komunikaci a dopravu mezi jednotlivými obchodními řetězci a lokalitami. Jedná se především o monetizaci, kde se řešilo využití zlata, stříbra nebo také růst papírové měny. Dále se autoři soustředili na využití lodní, železniční, automobilové a letecké dopravy. U železnic je vhodné uvést, že měly multiplikační účinek na další oblasti světové ekonomiky. Odrážely a urychlily technologické průlomové ve výrobě železa a oceli.¹⁶ Když zmiňuji technologické průlomové, tak je relevantní zmínit také využívání

⁸ Tamtéž, s. 612.

⁹ Tamtéž, s. 614.

¹⁰ Tamtéž, s. 603.

¹¹ Tamtéž, s. 600-601.

¹² Tamtéž, s. 606.

¹³ Tamtéž, s. 605.

¹⁴ Tamtéž, s. 618.

¹⁵ Tamtéž, s. 628

¹⁶ Tamtéž, s. 652.

elektriny, díky které se mohl začít používat i telegraf.¹⁷ Jeho budování a údržba byly nákladné, a tak jej z počátku používali jen ti nejbohatší.¹⁸

Další technologické průlomy představovaly podvodní a podmořské kabely, rádia, rozhlas a telefon.

¹⁷ Tamtéž, s. 661.

¹⁸ Tamtéž, s. 664.

Druhá část

Účelem druhé části je nastínit, čemu se autoři věnovali na stranách 671-739. Tato část pokračuje v systematickém výčtu jednotlivých trendů a hlavních surovin, které ve zkoumaném období ovlivnily světový průmysl a obchod. S ohledem na pracovní působiště autorů kapitoly a jejich dominantní oblast bádání, se představená část soustředí především na americký kontinent. Jednotlivé kapitoly tedy nesou název povětšinou buď zásadních přelomových objevů, nebo si berou za cíl charakterizovat proměny průmyslu z pohledu určité průmyslové komodity, nebo produkce určité zemědělské komodity.

Protože tato část není na samotném začátku kapitoly *Commodity chains in global economy*¹⁹, autoři se soustředí již na podrobnosti ohledně zpracování, poptávky a nabídky různých barevných kovů, které se staly koncem 19. století velmi důležitým sortimentem, kvůli zásadním technologickým změnám, které proběhly na poli průmyslu. Jedná se tedy především o měď, hliník, ale také zlato, stříbro, zinek. Tyto kovy se dostaly do popředí zájmu kvůli vzrůstajícímu uplatnění elektřiny a jejich potřeba v průmyslu byla determinována právě především probíhajícím procesem postupné elektrifikace na celé planetě se zvláštním zřetelem na poměry v USA. Postupný (v rámci podmínek USA) poměrně rychlý postup elektrifikace celé země zásadním způsobem ovlivnil až neobvykle rychlý nárůst celosvětové poptávky po těchto drahých kovech. Například během necelých sedmdesáti let, mezi lety 1870–1938, stoupla produkce mědi až 24x oproti původnímu stavu.²⁰ Se zaváděním elektřiny souvisí i přesuny trhů a prioritních oblastí na jiná, dříve tolik neexponovaná místa. Tak především, právě kvůli zvýšené poptávce po barevných kovech, vzrostl význam těch států, které zásoby těchto kovů měly na svých územích. Kromě tradičních velkých států jako je USA, nebo Rusko to byla především Chile a Španělsko, kam začali směřovat zahraniční investoři.²¹

S trendem elektrifikace souvisí trend zrychlování přepravy a komunikace v rámci celého světa, a to díky stavbě větších a rychlejších námořních plavidel a taky zajištění větší bezpečnosti takové přepravy díky vynálezu Marconioho telegrafu. Tyto předpoklady umožnily skutečnou globalizaci v rámci trhu a tím nepřímo i vznik velkých nadnárodních společností, nebo trustů ve vlastnictví některé z rodin, nebo samostatných vlastníků jako byli například Rothchildové, J. P. Morgan, nebo Guggenheimové.²²

¹⁹ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global ecoomy. In: Rosenberg, Emily (ed): A world Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 592–812.

²⁰ Tamtéž, s. 672.

²¹ Tamtéž, s. 672.

²² Tamtéž, s. 673.

Došlo k soustředění obrovského množství světového finančního kapitálu do rukou poměrně úzké skupiny lidí. Takto fungující korporace měly ve vlastnictví velké množství poboček a dceřiných společností a soustředily se nikoliv na jedno odvětví trhu, ale na celý sektor ekonomiky s širokým záběrem do většiny oblastí průmyslu a obchodu.

Tak například ve vlastnictví J. P. Morgana se nacházely banky, továrny, doly na uhlí a v neposlední řadě také trust *IMM (International Mercantile Marine Company)*. Pod tento trust spadala také rejdářská společnost *White star line*, která si nechala postavit v loděnicích *Harald and Wolff* lodě *Olympic*, *Titanic* a *Gigantic* (později přejmenovaný na *Britanic*) a tím chtěla získat dominantní postavení v osobní přepravě na Atlantiku. Z dnešního pohledu se jednalo o nepřipustné kartelové dohody bez jakékoliv soutěže, protože daná loděnice měla s rejdářstvím smlouvu, podle které rejdářství neobjedná loď u jiné loděnice, než právě u této a loděnice nebude stavět lodě pro jiné rejdářství než právě pro *White star line*. Zároveň tím společnost donutila ke stavbě velkých lodí také konkurenci, což zvýšilo poptávku po větším množství uhlí coby paliva, které se přes bohatou klientelu převáženu na oba břehy Atlantiku dalo takto zhodnotit o mnoho lépe než například odprodejem železničním společnostem jiných, konkurenčních trustů.

Na základě této krátké analýzy, kterou jsem si dovolil vsunout, je jasné, že čistý volný trh, v duchu kapitalismu a volná hospodářská soutěž, nepřipadala na počátku 20. století v úvahu, tím spíše, že tyto rodiny ovládaly mimo jiné také velké a důležité banky, které poskytovaly potřebné půjčky na financování projektů.²³

V další podkapitole se autoři věnují ropě a jejím vedlejším produktům. Především ropa jako jedna z dvou komodit (spolu s elektřinou) zásadním způsobem změnila ekonomickou mapu světa koncem 19. a počátkem 20. století. Závislost na této surovině musely řešit všechny světové mocnosti, protože se záhy stala jedním z nejdůležitějších předpokladů pro úspěšné vedení jakékoliv války. Byla potřebná nejen jako pohonná hmota (to především až od konce 20. let 20. století), ale jako součást chemického průmyslu byla nepostradatelnou složkou k fungování ekonomiky téměř jakéhokoliv státu, přičemž její význam neustále stoupal. Každý stát chtěl mít tedy pod kontrolou určité zásoby této strategické suroviny (a v případě, že nemusel ropu dovážet a těžil ji na vlastním území), mu to poskytovalo v plánování válečného konfliktu značnou výhodu.

²³ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global ecoomy. In: Rosenberg, Emily (ed): A world Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 673.

Podobně důležitou složkou chemického průmyslu se počátkem 20. století stává guma. Gumárenský průmysl se rozvíjel velmi nerovnoměrně, a to především s ohledem na překotný vývoj automobilového průmyslu, který šel kupředu ve Spojených státech amerických zpočátku rychlejším tempem než kdekoliv jinde na světě. I v tomto případě, jako v případech předchozích klíčových surovin, se dostávají do popředí trhy, které mohou nabídnout značné množství přírodního kaučuku, ovšem ne množství dostatečné, aby dokázalo uspokojit celosvětovou vzrůstající poptávku. Právě z důvodu brzkého nedostatku přírodního kaučuku je tento nahrazen kaučukem umělým, což zase zvyšuje nároky na větší množství jiných chemických surovin při jeho výrobě a v konečném důsledku také spotřeby ropy jak v automobilovém, tak gumárenském průmyslu. Především z důvodů brzké výroby syntetického kaučuku tedy státy s velkými zásobami toho přírodního neprofitují takovým způsobem, jako státy, které mají velké zásoby ropy, nebo drahých kovů.²⁴

V následující podkapitole se autoři zabývají samotnou směnou zboží. Již se nesoustředí především na produkty průmyslu a těžby, ale velkou pozornost věnují trhu se zemědělskými komoditami. Produkci v zemědělství, a především obilnou produkci shledávají jako jeden z nutných předpokladů úspěchu dané ekonomiky. Ostatně každý stát i ve svém válečném plánování musí počítat s dostatečnými zásobami základních potravin v tomto případě obilnin.

Zásoby zemědělských produktů jsou tedy stejně důležité pro chod ekonomiky jako zásoby ropy, nebo výroba elektrické energie. Zde je hlavní pozornost věnována nejen americkému trhu, ale také tomu evropskému a asijskému. Největší osevní plochy obilí se nacházely na území Ruska. Většina z těchto obilnin ovšem mířila na exportní trh a jen malá část zůstávala pro potřeby domácí ekonomiky. Díky elektrifikaci se propojuje také trh se zemědělskými produkty, jehož ceny jsou vázány především na úrodu, nebo neúrodu v dané oblasti.²⁵ V zemědělské produkci nehrála roli tedy pouze kvalita práce jako takové, ale do značné míry také přírodní podmínky a svým způsobem tedy i štěstí. Nutným předpokladem pro úspěch obchodu se zemědělskými komoditami bylo, aby se dané oblasti vyhnuly veškeré přírodní vlivy, které by měly na úrodu velmi negativní vliv a před kterými fakticky neexistoval jediný způsob ochrany, a přitom právě přírodní podmínky byly často rozhodujícími činiteli, které ovlivňovaly poptávku, nabídku a tím i cenu zemědělských produktů.

²⁴ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global ecoomy. In: Rosenberg, Emily (ed): A world Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 679.

²⁵ Tamtéž, s. 693.

Díky globálnímu trhu s komoditami existoval neustálý přísun produktů, a to platilo především pro sezónní zemědělské produkty, po celý kalendářní rok, což hrálo důležitou roli v ustálení výkyvů v produkci a tím i ceny výrobků v rámci jiných průmyslových odvětvích, kde byla ještě v polovině 19. století pracovní síla vázána alespoň na sezónní zemědělskou činnost, a to se mnohdy týkalo i vyspělých kapitalistických zemí bez jakýchkoliv prvků nevolnictví, nebo i poddanství.²⁶

²⁶ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global ecoomy. In: Rosenberg, Emily (ed): A world Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 713.

Třetí část

Třetí část si klade za cíl představit základní témata, o kterých se autoři zmiňovali na stranách 739-812 a představit důležité teze, které z daného úseku vyplývají.

Jak už se psalo výše, autoři pojednávali o celosvětovém hospodářství a ekonomice v časovém rozmezí od 70. let 19. století do 40. let 20. století. Podle autorů to je několik desetiletí, které celosvětově znamenalo obrovský rozvoj vědy a techniky. Bylo to zároveň období globalizace, industrializace, migrace, inovací v zemědělství a rozkvětu obchodu. Zároveň však stále v různých částech světa přetrvávala společenská uspořádání a pravidla, která se vázala k raně novověké společnosti jako např. kolonialismus, otrokářský systém, nerovné genderové vztahy. To se však postupem času pozvolna, ale jistě začalo měnit. Všechny uvedené staré i nové fenomény se navzájem propojovaly, ovlivňovaly a začaly vytvářet nové životní podmínky, nové hodnoty, které měly postupně ovlivnit dříve nebo později lidskou společnost na celém světě. Tyto procesy se Topik s Wellsem snažili čtenáři přiblížit.

V první řadě je třeba poukázat na globalizaci, která zvýšila a zjednodušila lidskou komunikaci, která začala překračovat hranice jednotlivých zemí a propojovat kontinenty, ať se to týká komunikace jako takové, kterou na delší vzdálenosti nově dokázal zprostředkovat např. telegraf, tak formy komunikace jako např. dopravy, kde se vedle lodní dopravy o slovo přihlásila především železniční doprava (např. cukrovary, které fungovaly na venkově měly díky železnici rázem rychlejší a snadnější transport cukru).²⁷ V tomto zmenšeném světě se začaly dostávat do různých koutů světa různé typy zboží, které v zemích, kam byly dováženy, nebylo možné pěstovat. Nejprve se však nákladná doprava odrážela na ceně zboží, a proto koupě některého zboží bylo nejprve symbolem společenské prestiže a ukázkou vysokého společenského postavení, což lze doložit např. na čokoládě jako nápoji, který si původně mohlo dovolit pouze sociálně vysoce postavené evropské obyvatelstvo, především aristokracie.²⁸

Postupem času však mnoho komodit, které byly v roce 1870 neznámé nebo vzácné, se do roku 1945 staly nezbytností pro mnoho národů (např. cukr, káva nebo čaj), což obohatilo materiální život některých účastníků světové ekonomiky, ale zvýšilo jejich závislost na peněžních tržních transakcích. V nejvíce prosperujících zemích vznikla zcela nová třída tržně orientovaných spotřebitelů a nová místa pro nákupy jako jsou obchodní řetězce a obchodní domy.²⁹

²⁷ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global ecoomy. In: Rosenberg, Emily (ed): A world Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 808-809.

²⁸ Tamtéž, s. 800.

²⁹ Tamtéž, s. 808.

Vzhledem k rizikům zaoceánské dopravy se však muselo jednat o potenciálně ziskové zboží, aby skutečně existoval zájem o obchodování s nimi.³⁰ Různé komodity se staly také předmětem zkoumání a zpracování ve vědě jako chemie, agronomie a inženýrství. Tyto obory hrály důležitou úlohu při kultivaci, zpracování, přepravě, marketingu a distribuci těchto komodit.³¹

Dále se zaměřím na to, jak společenské změny ovlivnily či neovlivnily, v zemích odkud mnohé komodity pocházely, rozvíjející se obchodní vztahy. Je známo, že země nacházející se na americkém, africkém a australském kontinentě patřily do koloniálního panství evropských mocností, kde fungoval otrokářský systém. Mohlo by se zdát, že rušení tohoto nesvobodného stavu významně zasáhlo do světového obchodu, což se nestalo. V důsledku rušení otrokářství logicky vznikly nové fenomény moderní doby, především migrace a urbanizace, které v rané liberální kapitalistické společnosti našlo novou podobu pracovní síly v dělnictvu. Dokonce v některých oblastech zůstali lidé pracovat, pouze se jim změnil společenský status, kdy se z nevolníka stal svobodný občan, který pokračoval ve své práci s tím rozdílem, že měl možnost v případě svého osobního rozhodnutí se odstěhovat. Zároveň Topik a Wells vyvracejí názor historiků, kteří tvrdí, že otroctví bránilo industrializaci a dokládají to cukrovými plantážemi na Kubě, kde otroky několik let odborně školili, aby se pro tuto práci stali kvalifikovanou pracovní silou.³² Určitý problém však stále představovalo prosazení ženské emancipace v zámoří. Vzhledem k tomu, že ženy stále pracovaly v domácnosti, tedy v soukromé životní sféře, neměly možnost se zapojit do společné dělby práce s muži. Pokud ženy výjimečně pomáhaly mužům, především s výsadbou a sklizní, nebyla jejich práce honorována.³³ Tím, že ženám nebylo dovoleno vykonávat honorovanou práci společně s muži, znamenalo to do jisté míry brždění rozvoje kapitalistických vztahů a rozvoje obchodu.

³⁰ Topik C. Steven – Wells, Allen: A Commodity chains in a global ecoomy. In: Rosenberg, Emily (ed): A world Connecting 1870–1945. Cambridge, Massachusetts 2012, s. 751.

³¹ Tamtéž, s. 805.

³² Tamtéž, s. 758.

³³ Tamtéž, s. 749.